

Türkiye’de Yönetici Yetersizliği ve Yenilmişlik Psikolojisi

Feyzullah EROĞLU*
feroglu@pau.edu.tr

Öz

Toplumsal var oluşun sürekliliği, başta kurum ve kuruluşlar olmak üzere, bütün grup ve bireylerin, kendi görev ve sorumluluklarını tam olarak ifa etmelerine ve sorun çözme kapasitelerinin varlığına bağlıdır. Toplumlar, millet ve devlet olarak varlıklarını, aile, okul ve mabet gibi sosyal kurumlar; merkezi yönetim ve yerel yönetim birimleri gibi kamu kuruluşları; mal ve hizmet üreten özel kuruluşlar gibi işletme ve şirketler ile resmi veya gayri resmi (bir nevi sivil toplum) örgütlenmeler aracılığıyla devam ettirirler. Bütün bu resmi veya gayri resmi örgütlenmelerin asli görevi, toplumun farklı alt sosyal sistemlerinin ihtiyaçlarına cevap vermek ve bu alanlarda çıkacak olan sorunlara uygun çözümler bulmaktır. Her türlü örgütün yönetici ve insan kaynağının yönetme becerisinin asıl göstergesi, üstlenmiş oldukları alanlara dair sorunların çözülmüş olmasıdır. Yöneticilerin yönetme yetenek ve becerilerinin yetersiz olduğu örgütlerde ve toplumlarda, iç çatışma yaşanması kaçınılmaz bir durumdur. Sorunları yeterince çözülemeyen ve iç çatışmaları önlenemeyen topluluklarda, belirli bir zaman sonrasında toplum üzerinde derin bir yenilmişlik ve eziklik psikolojisi ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yönetici Yetersizliği, Çaresizlik Hissi, Yenilmişlik Psikolojisi

Managers’ Incapability and Psychology of Being Defeated in Turkey

Abstract

The sustainability of the social existence depends on the presence of problem solving capacity and fulfillment of own tasks and responsibilities of all groups and individuals; especially organizations and institutions. Societies maintain their existence as nations and states through social institutions like family, school and temple; public institutions like central and local government entities; private organizations like companies producing goods and services and other formal or informal organizations (such as non-governmental organizations). The essential task for all these formal and informal organizations is to fulfill the needs of several different social subsystems and provide appropriate solutions arising in this area. For the organizations of all types, the main indicator of management capability of managers and human resources are that, if the issues in the area under their responsibility are resolved. In the organizations and societies which managers have insufficient skills and abilities to manage, internal conflicts are inevitable. In the societies which the problems cannot be resolved properly and the internal conflicts cannot be prevented; after a while, a deep “being defeated” and “being a loser” psychology arises in people.

Keywords: Managers’ incapability, desperation, helplessness, psychology of being defeated,

GİRİŞ:

1. SORUN ÇÖZME YETENEĞİ OLMAYAN TOPLUM SÜREKLİ YENİLİR

Tarihi süreç içerisinde, her sosyal sistemde, önceden tahmin edilen ve tahmin edilmeyen çok sayıda etken sebebiyle yine çok sayıda değişimler meydana gelmektedir. Bu değişimlere gerekli uyumu sağlayacak yeterlilikte sorun çözme kapasitesi yüksek bir yönetici kadro ve gerekli ölçüde nitelikli bilgi birikimi yoksa o zaman baş edilmesi gereken çok sayıda sorun ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede, sosyal varlığın etkili ve başarılı bir şekilde sürdürülmesi, sosyal sistem ağı içerisindeki her tür kurum ve kuruluş ile her çeşit örgütlenmenin, kendi görev ve sorumluluk alanları içindeki sorunları, etkili ve başarılı bir şekilde çözmeleri ile mümkün olmaktadır. Her tür kurum ve kuruluş ile her çeşit örgütlenmenin, kendilerinden beklenen ölçüde sorun çözme kapasitelerini kullanabilmeleri, ise büyük ölçüde başarılarında bulunan yönetici ve önder kadroların “sorun çözme becerilerinin” etkinliği ile doğrudan ilişkilidir (Bıçak, 2009, 14).

Genel olarak, “başında” yönetme yeteneği ve sorun çözme becerisi yüksek olan başarılı yöneticilerin bulunduğu kurum ve kuruluşların yaygınlığı, toplumsal sistemin “denge” ve “düzen” içerisinde ilerlemesi ve gelişimi için çok güçlü bir sosyal destek sağlamaktadır. Buna karşılık, “başında” yönetme yeteneği ve sorun çözme becerisi yetersiz “başların” bulunduğu kurum ve kuruluşların çoğalması, toplumsal beklentilerin etkili bir şekilde karşılanmasında ve sorunların çözülmesinde çok büyük bir dengesizliğe ve kargaşaya yol açar. “Balık baştan kokar” özdeyişine uygun olarak, zaman içerisinde başarısız ve yetersiz yöneticilerin yol açtığı sosyal kurum ve kuruluşlar ile her türlü örgütlenmenin işlevsizliği, çok yönlü bir domino etkisi yaratmak suretiyle öncelikle doğrudan etkileşimde oldukları sonra da dolaylı etkileşimde oldukları diğer alt sistemlerin temel görevlerinin yeterince yapılamaması sonucunu doğurur. Sosyal sistemi

meydana getiren alt sistemlerin kendi aralarındaki uyum ve ahengin bozulması, bir süre sonra toplumsal sistemde telafisi mümkün olmayan krizleri ve sosyal çözümleri tetiklemeye başlar. Meselâ, toplum için yeni bireyleri yetiştirecek en uygun sosyal kurum “ailedir”; “aile kurumu” olması gerektiği gibi idare edilemiyorsa sosyal ve geleneksel işlevlerini yeterince yerine getiremez duruma gelir. O zamanda, bu kurumun işlevsizliği ve yetersizliği, her bireyin gerçekte kendisinin uğraşması gerekmeyen sorunlarla da uğraşması ve enerji harcamasını gerektirir. Bu durumda bulunan bir kişinin, kişisel sorumluluk ve görevlerinin yanında, güçlü bir sosyal destekten yoksun olmasından dolayı yaşadığı hayattaki sosyal yükleri daha fazla artmaktadır. Tıpkı bunun gibi, “okul” kurumu yeterince işlev görmüyorsa, kişilerin eğitimleriyle ilgili sorunları artar; “mabet” kurumu aslına uygun işleve sahip olmazsa toplumun din ile ilgili çatışmaları yükselir; “mahkeme” kurumu toplumun adalet ihtiyacını âdil bir şekilde karşılayamazsa insanlar “kendi adaletlerini” çetevari yollarla sağlamaya yönelirler; “ekonomi” kurumu meşru kazanç yollarını temin edemezse insanlar ya gayri meşru kazanç yollarına saparlar ya da şarklı tembellik, miskinlik, bedavacılık, kayıtsızlık ve telaşsızlık psikolojisine mahkûm olurlar (Ülgener, 1981, 111).

Birey-toplum dengesi çerçevesinde, bireylerin kişisel sorumluluk ve görevlerini tam olarak yerine getirebilmeleri için toplumsal kurum ve kuruluşlar ile çeşitli sosyal örgütlenmelerin de işlevlerini tam olarak ifa etmeleri gerekir ki kişilerin bireysel “yükleri” hafiflesin. Aksi takdirde, toplumsal süreçlerin etkili ve başarılı bir ölçüde çalışmadığı toplumsal sistemlerde, bireylere daha fazla bireysel yük ve görev yüklendiği için bu tür kargaşa toplumlarında insanlarda yorgunluk ve tükenme sendromu daha erken yaşlarda ortaya çıkmaktadır. Toplumsal sistemin çeşitli kurum ve kuruluşları ile resmi veya gayri resmi örgütlenmelerinin mensubu bulunan bireylerin, eğer burada zorla tutuluyor değilse, bu sosyal doku içerisinde yer alıyor olmaları, birlikte yaşamaya dair karşılıklı rızalarının ve karşılıklı

güven duygularından kaynaklanan psikolojik sözleşmenin bir sonucudur. Bu bağlamda, grup ya da toplum olarak birlikte yaşamanın en kadim ve mucizevi sırrı, özellikle de yönetici konumundaki kişilere duyulan güvendir. Karşılıklı güven esaslı böyle bir psikolojik sözleşme veya sosyal ilişki psikolojisi, ailede, okulda, mabette, mahkemede, karakolda, kışlada, işletmede, dernekte, siyasi partide ve benzeri bütün kurum ve kuruluşlar ile her türlü örgütlenmelerde geçerlidir. Her biri sosyal sistemin farklı ama birbirini tamamlayan organları olan bu kurum ve örgütlenmelerin bünyesinde yer alan sosyal aktörlerin -en fazla da yönetici konumunda olanların- kendi görev ve sorumluluklarıyla toplumsal beklentilere yeterince cevap veremediği durumlarda çok yaygın bir güvensizlik ortamı ortaya çıkar. Özellikle yönetici kadroların yetersizliği ve sorun çözme konusundaki beceriksizliklerinin yol açtığı karşılıklı güven duygusundaki zafiyet, toplumsal sistemdeki işbölümü ve işbirliği imkânlarının da yıkılmasına neden olur. Sosyo-psikolojik bir anlam çerçevesinde, toplumdaki yaygın karşılıklı güven kaybına bağlı olarak ortaya çıkan “sosyal çözülme”, bireylerin birbirlerinden yalıtılmasına, yalnızlaşmalarına, kimsesizliklerine ve bütün bunların sonucunda, şiddetli bir çaresizlik hissine kapılmalarına yol açar.

Toplumsal düzenlerin doğuşu aşamasında ve varlığını devam ettirme çabalarının yer aldığı dönemlerde, bireylerin tek başlarına yeterli olamadıkları hayat alanlarında, toplumsal kurum ve kuruluşlar ile resmi ve gayri resmi örgütlenmeler devreye girmektedir. Böylece, bireyler bir kısım ihtiyaç ve amaçlarını kendi kişisel imkân ve kaynaklarıyla gerçekleştirmelerine ilave olarak, bireysel imkân ve kapasiteleriyle baş edemeyecekleri sorunların çözülmesi ve beklentilerin elde edilmesinde kaçınılmaz olarak diğer sosyal destek ve örgütlenme mekanizmalarından yararlanmaktadırlar.

Toplumsal sistem kapsamında esas işleri ve görevleri, kendi hizmet alanlarındaki sorunları çözmek ve toplumun bu yöndeki beklentilerini gerçekleştirmek olan kurum ve kuruluşların, bazı dönemlerde çeşitli sebepler yüzünden -en fazla da yeterli sayıda liyakat ve

ehliyete sahip nitelikli insan kaynağının yokluğundan dolayı- toplumun beklentilerine yeterince cevap veremedikleri durumlarda patolojik sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Toplumsal sorunları çözme donanımına ve tecrübesine sahip olması gereken kurum ve kuruluşlar ile resmi ve gayri resmi örgütlenmelerin yeterince çözemediği sorunların, bu konuda uygun donanımı ve kaynağı bulunmayan bireyler ve alt gruplar tarafından çözülmesi ve giderilmesi hiç mümkün değildir. Bizzat toplumsal varlık nedenleri, bireyleri ve grupları aşkın olarak, onlar adına sorun çözme uzmanlığına sahip olması gereken yönetici kadroların yetersizliği halinde, bütün bu sorunlarla teker teker bireylerin ve alt grupların baş etmesi beklenemez. Ayrıca, böyle dönemlerde bireyler bırakınız kendilerini aşan toplumsal sorunları çözmek, normal şartlarda kendi sorumluluk ve görevleri kapsamında olan bireysel sorunlar karşısında dahi büyük bir çaresizlik ve acizlik hissine kapılırlar. Meselâ, orduların ve silahlı kuvvetlerin asli işlevi, toplumun bağımsızlığı ve özgürlüğünü korumak iken, çeşitli sebepler yüzünden bu toplumsal işlevin yerine getirilemediği durumlarda, toplumun bir kesimi üzerinde, “bağımsızlık ve özgürlüğe” dair şeref ve haysiyet duygularından giderek uzaklaşma eğilimi kendini gösterir. Bu yüzdendir ki, milletler arası mücadelede, baş eğdirilmesi hedeflenen toplumların, öncelikle askeri ve silahlı kuvvetleri üzerinde psikolojik olarak itibarsızlaştırma operasyonları yapılır. Zaten, bir toplumun askerini yenmek de, topyekûn o toplumu yenmek ile aynı anlama gelir. Ancak, böyle bir yenilgi hissine verilen toplumsal tepki, toplumun bir kesiminde milliyet bilincini ve direnme gücünü harekete geçirici bir etki yaratırken, diğer bir kesim üzerinde de giderek yozlaşma eğilimine neden olur. Gerçekten, yenilmişlik olgusunun ve hissini yaygın olduğu toplumlarda, nüfusun önemli bir kesiminin, özellikle yöneticilere ve politikacılara olan güvensizliğin getirdiği çaresizlikten dolayı normal şartlarda asla kabul edemeyecekleri bazı durumlara razı olmaları ve teslim olmaları kolaylaşmaktadır. Her zaman, başka bir alternatifin olamayacağı algısının yaygınlaştığı dönemlerde kitlelerin, çeşitli güç kaynaklarının yaptığı zorlamalara teslim olmaları ve boyun eğmeleri kolaylaşır (Furedi,

2001, 219). Daha açık bir ifade ile yenilgiye teslim olan kişiler, “bağımsızlık ve özgürlük algılarını” değiştirmek suretiyle teslim olmayı meşrulaştırıcı özelliğinden dolayı yenilgi psikolojisi davranış ağına düşerler.

2. SÜREKLİ YENİLEN TOPLUMLARDA YENİLMİŞLİK PSİKOLOJİSİ KAÇINILMAZDIR

Toplumsal sistem içerisinde, bireylerin çok sayıdaki ihtiyaçlarını giderme ve amaçlarını gerçekleştirme yönündeki davranış yönetimlerinin önemli bir kısmında, çeşitli kaynaklardan ileri gelen engellenme ve hayal kırıklıklarının ortaya çıkışı kaçınılmaz bir durumdur. Bu bağlamda, her insanın hayatında, engellenme ve hayal kırıklıklarının yol açtığı yenilme ve kaybetme olgusu kaçınılmaz bir hâldir. Her engellenme bireyler için bir anlamda bir yenilgi sayılır. İnsan hayatının değişik evrelerinde, çok sayıda yenilgilerin olması son derece doğal ve normal olan bir durum sayılmalıdır. Ancak, bir şekilde yaşanacak olan bu yenilgiler, insanlarda çok farklı tepkilere neden olur. Buna göre, bu yenilgiler, ilgili insanların hayatında, ya yenilgi motivasyonunu yaratır ve böylece öncekinden daha canlı ve enerjik şekilde onların hedefe doğru yönelmelerine imkan verir; ya da yenilgi psikolojisine yol açarak yapabilecekleri şeyleri bile yapmaktan vazgeçmeleri şeklinde teslimiyetçi davranışlara yol açar.

Aslında, “yenilme duygusu” (veya yenilgi motivasyonu) ile “yenilmişlik psikolojisi” kavramları arasında sebep-sonuç ilişkileri bakımından çok anlamlı farklılıklar vardır. “Yenilme duygusu”, bir mücadeleyi kaybetme ve yarışmada geride kalma gibi durumlarda kişilerin, üzüntü, hüznün, efkârlanma, kızgınlık ve öfke davranışları hissetmeleri halidir. Bütün bu duygu çeşitliliği ve zenginliği, kişilerin amaçlarını yeniden belirleyerek yeniden harekete geçmelerini sağlayacaktır. Bu bağlamda, çocukların ve gençlerin kendi aralarındaki oyunlarda, yapılan çeşitli spor karşılaşmalarında, kumar ve şans oyunları sırasında ve temelinde rekabet veya mücadelenin söz ko-

nusu olduğu her türlü etkinlikte yaşanan “yenme tutkusu” ile “yenilme duygusu”, bütün bu faaliyetlerin son derece çekici birer davranış mekanizmasına dönüşmesine neden olmaktadır. Aslında, yenme ve kazanma tutkusunun dinamiklerinde ve sürekliliğinde, yenme eyleminden beklenen kazanç yanında, yenilme durumunda ortaya çıkacak olan kaybin korkusundan kaçınma duygusu da etkili olmaktadır. Ayrıca, sürekli yenmek ve kazanmak durumunda, zaman içerisinde belirli bir gerileme ve gevşeme de meydana gelebilir. Buna karşılık, arada sırada yenilme ve kaybetmenin yarattığı “yenme” ve “kazanma” heyecanı, bireysel ve toplumsal motivasyon açısından çok güçlü bir hareket enerjisi sağlamaktadır. “Yenile yenile yenmeyi öğrenmek” denilen başarı öykülerinde, yenilme duygusundan kaynaklanan kendi enerjini yeniden üretme ve harekete geçirme tecrübesi büyük bir rol oynamaktadır. Yenilme duygusu, kişileri aktifleştirecek ve yeni donanımlar kazandıracak bir davranış alt yapısı oluşturmaktadır.

Yenilmişlik psikolojisi, acizlik, teslimiyet, kaçış, vazgeçme, bunalım, tembellik, takiye, ikiyüzlülük, saklanma ve gizlenme gibi davranışları çağrıştırmaktadır. Karşılaşılan çeşitli engellenmeler ve baş edilemeyen çok sayıdaki sorunlara karşı sürekli olarak muhatap olan kişiler, ne yaparlarsa yapsınlar, içlerinde buldukları çıkmazları aşabileceklerine ve yaşadıkları sorunları düzeltebileceklerine dair inançlarını ve özgüvenlerini kaybederler. Bütün bunlara ilave olarak, olur olmadık birçok konuda ciddi suçlamalara ve haksız ve yalan bir şekilde ağır bir aşağılanmaya maruz kalmış kişiler, bir süre sonra pasifleşmek suretiyle kötümser ve umutsuz bir hâle gelirler. Yenilmişlik psikolojisine duçar olmuş kişiler, kendilerine olan özgüvenlerini büyük ölçüde kaybettikleri için harekete geçme ve uğraş verme söz konusu olduğu zaman, üşenme, erteleme ve vazgeçme davranışlarını çok sıklaştırırlar (Köksalan, 2013, 8-10). Bu kişilerin duyu organları sadece biyolojik ve otomatik bir kullanıma açık oldukları için teslimiyet ve çaresizlik psikolojisi içerisindedirler. Bunlar, bakarlar ama göremezler, işitirler ama duymazlar. İrادی bir akıl kullanımına sahip olmaları sebebiyle düşünmek ve sorgulamak

yerine, kendilerine ulaşan en baskın ve güçlü mesajlara dikkat kesilirler. Bu kişiler, çaba harcamaktan vazgeçerler, yapabilecekleri şeyleri bile düşünemez ve akıl edemez duruma düşerek her türlü izlenime açık hale gelirler (Furedi,2010, 7). Bu bağlamda, yenilmişlik psikolojisine maruz kalmış olanlar, egemen ideolojinin ve psikolojik savaş tekniklerinin etkilerine karşı son derece meyyal ve her türlü propagandaya açıktırlar. Gerçekten çaresiz olmasalar bile, çaresiz olduklarına; gerçekten teslim olmaları gerekme bile, teslim olmaları gerektiğine ikna edilmişlerdir. Böylece, karşılaştıkları sorunlar ve hayal kırıklıkları karşısında, bir şeyler yapma sorumluluğundan sürekli olarak kaçarlar. İnsanın yapabileceği bir şeyler varken yapmaması, çözebileceği sorunlarla yüzleşmemesi ve olan şeylere teslim olması, yeni sorun ve hayal kırıklıklarına yani yeni yenilgilere sebep olur ve açıktır ki, böyle bir durumu aslında bizzat kendisi tetiklemiştir.

Yenilmişlik psikolojisi hakkında, özellikle etkili iletişim ve psikolojik savaş alanında yapılan bilimsel çalışmalar arasında çok sayıda laboratuvar ve saha araştırmaları mevcuttur. İlgili literatürde, kitlelerin bir takım psikolojik savaş ve ikna yöntemlerinin kullanılmasıyla gerçekte tepki göstermeleri gereken bazı uygulamaları nasıl çaresizlik içerisinde kabullendiklerini örnekleyen, çok bilinen bir araştırma vardır. Bu araştırma, birçok çalışmada "toplamanın yarısı testi " olarak bilinmektedir. Bu araştırmada, bir grup fare kapalı bir deney kafesine konulur ve kafesin kapağı açık bırakılır. Deney farelerinin, yiyecek ve su ihtiyaçları eksiksiz olarak verilir. Fareler, deneyin başlamasından itibaren on gün içinde kafesten istedikleri zaman çıkarlar ve çevreyi keşfederler. Kafesin hemen önünde, içi su ile dolu olan bir havuz vardır. Fareler, havuzun kenarına kadar gelmekle beraber suya düşme tehlikesini algılar ve hiçbirisi havuza düşmeden çevresinde dolaşırlar. Onuncu günden itibaren şartlar değiştirilir, kafesin kapağı kapatılır, üstü örtülür, yiyecek ve su gibi temel ihtiyaçları sadece ölmeyecek kadar verilir. Arada sırada deney fareleri, korkunç kedi sesi efektleri ile rahatsız edilir. Deneyin son aşamasında, on beş gün sonra bu eziyetler sonlandırılır ve kafesin ağzı tamamen açılır. Bu deneyin sonucunda iki

farklı davranış gösterilmiştir. Toplam farelerin yarısı yani %50'si, hiç tereddüt etmeksizin suya atlar ve intihar ederken; diğer yarısı yani diğer %50'si panik ve telaş içerisinde ne yapacağını bilmeden uyum sorunu yaşamışlardır (Akça, 2006, 65). Bu teste göre, toplam farelerin %50'sinin, daha önceden içi su ile dolu havuza düşme "tehdit ve tehlikesini" algılamış olmalarına rağmen, deney sırasında kendilerine uygulanan eziyetler sebebiyle "baş edemedikleri" bir takım sorunlar ve hayal kırıklıkları sonucunda "akletme ve algılama dengeleri" bozulmuştur. Böylece, normal şartlarda hiç yapmamaları gereken davranışlar göstermek suretiyle kendilerini yok etmişlerdir. Başka bir ifade ile toplamın %50'si, yenilmişlik psikolojisine duçar olmak suretiyle kendi biyolojik varlığını ve "kimliğini" ortadan kaldırmıştır. Diğer yarısı ise hayatlarını devam ettirme ve güya "kimliklerine sahip çıkma" tercihlerine rağmen, bunu nasıl yapacaklarını akıl edemeyecek kadar panik ve telaş içerisinde buldukları gözlenmiştir.

Bütün toplumsal sistemler, ihtiyaçlarını giderme ve amaçlarına ulaşma bağlamında çok çeşitli ve baş etmeleri gereken sorunlarla karşılaşılır. Bu sorunların bir kısmı, kişilerin veya toplumun beklentilerine uygun bir şekilde çözümlenirken, diğer bir kısmı ise çeşitli sebeplere bağlı olarak yeterince çözülemez. Burada önemli olan, yaşanan hayatta karşılaşılan sorunların ne kadarının çözümleniyor olmasına karşılık, ne kadarının çözülemediği gerçeğidir. Bu durum, büyük ölçüde toplumların "sorun çözme kapasiteleri" ile ilgilidir. Toplumların "sorun çözme kapasiteleri" ise büyük ölçüde toplumların nitelikli insan kaynaklarına ve nitelikli bilgi birikimlerine bağlıdır.

Gelişmiş Batı toplumları, bireysel ve toplumsal sorunların çözümünde, Batı-dışı diğer toplumlara göre, sorun çözme kapasitesini geliştiren en önemli vasıta olarak daha gelişmiş ve zengin bir insan kaynağı ile "nitelikli bilgi sistemine" sahiptirler. Bu toplumlar, bilimsel bilgiyi, felsefeyi, sanatı ve hukuki süreçleri en yüksek düzeyde kullanmaktadır. Bu bağlamda, bir taraftan nispeten rasyonel düşünceye göre davranan bireylerin çokluğu, diğer taraftan da sorun çözme uzmanlığına

ve donanımına sahip olan kurum ve kuruluşların etkinliği nedeniyle “sorun çözme kapasiteleri” de gelişmiştir. Bu durum, onlarda sürekli olarak, olaylarla baş edebilme ve galip gelme duygusu yaratarak, zaten güçlü olan bireysel ve toplumsal “öz güvenlerinin” giderek daha da yükselmesine neden olmaktadır. Bu toplumların çoğunlukla sorunlarını çözüyor olmaları, çözemedikleri sorunlardan dolayı herhangi bir yenilmişlik psikolojisi yaşamak yerine, muhtemelen yenilgi motivasyonlarını daha da güçlendirmektedir.

Günümüz Batı-dışı toplumların temel eksikliklerinden biri de, gerektiği ölçüde nitelikli bir yönetici kadronun oluşmaması yanında, yeterli seviyede nitelikli bilgi sistemlerinin bulunmamasıdır. Bu yüzden, bu ülkelerde, hem bireysel hem de toplumsal anlamda “sorun çözme kapasitesi” son derece düşük ve yetersiz kalmaktadır. Bu ülke ve toplumlarda, bir taraftan gerçekte sorun olmayan şeyler bile büyük sorunmuş gibi görülerek toplumu uğraştırırken, diğer taraftan gerçekte var olan sorunların çoğu da zamanında çözülemediğinden dolayı adeta bir kördüğümüne dönüşmüş durumdadır. Bu bağlamda, bugünün Batı-dışı dünyasının en önemli ortak yönü, sorunlarla baş edilememesidir çünkü sorunları çözmesi için var olan kurum ve yönetim birimlerinin başında bulunan yöneticiler, buldukları yer ve konumun gerektirdiği sorun çözme kapasitesine sahip değildirler. Bu durum, toplumun bütün kesimlerinde büyük ölçüde bir yenilmişlik psikolojisine veya öğrenilmiş acizlik sendromuna yol açmaktadır.

Yenilmişlik psikolojisi, bir taraftan toplumların çeşitli kurum ve kuruluşlarının yönetici kadrolarını başarısızlığa mahkum ederken, diğer taraftan da bireylerin çok hızlı bir şekilde kitleselleşmesine ve yozlaşmasına ortam sağlar. Bu bağlamda, sürekli olarak yenilmişlik duygusunu yaşamak durumunda kalmış olan toplumsal yapıda yaygın bir acizlik ve teslimiyetçilik duygusu ortaya çıkar. Yenilmek ve kaybetmek duygularından bir türlü kurtulamayan kişiler ve gruplar için “ne pahasına olursa olsun kazanmak, sahip olmak ve ele geçirmek tutkusu”, bütün benlikleri ve ruhları teslim almaya başlar. Sağlıklı ve dengeli insan

ilişkilerinin yapı taşlarını oluşturan sosyal temsiller ve değerler sisteminde büyük bir ahlaki aşınma meydana gelir. Sanki toplum, şimdiye kadar yapmak isteyip de yapamadığı ne varsa bunları yapabilmeyi kendinde bir “hak”(!) olarak görmeye ve her şeyi olağanlaştıran genel bir kuralsızlık ve etik yoksunluğuna gömülmektedir (Bilgin, 2014,5-13). Yenilmişlik psikolojisi ile malul olan bir toplum, adeta sürekli savunur görüldüğü değerlere rağmen, her türlü gafletin, cehaletin ve günahın meşrulaştırıldığı ve mubah görüldüğü bir hayat yaşamaya savrulmaktadır.

3. TÜRKİYE'DEKİ YENİLMİŞLİK PSİKOLOJİSİNİN TARİHSEL ARKA PLANI

Türklerin tarihsel süreç içerisinde, çok farklı coğrafyalarda ve çok farklı zamanlarda, çok zengin bir geçmişe ve tecrübeye sahip olduğu bilinen bir husustur. Bu çerçevede, Türk Milletinin nasıl bir sosyal kader yaşadığı veya yaşayacağı konusunda, bu süreçte etkili olan diğer faktörlerin de etkisiyle asıl belirleyici faktör, yönetici sınıfın “sorun çözme kapasitesinin” derecesidir. Toplumsal kurum ve kuruluşların ve her türlü örgütlenmenin başında bulunan yöneticilerin liyakat ve ehliyetinin yüksek olduğu tarihsel dönemlerde son derece güçlü ve adaletli bir toplumsal düzen tesis edilmiştir. Buna karşılık, yönetici sınıfın yeteneklerinin yetersiz ve sorun çözme kabiliyetlerinin zayıf olduğu zamanlarda, bu duruma bir de yönetilenlerin gaflet ve cehaleti dahil olduğu vakit, çok ciddi sosyal çözümler ve yenilmişlik psikolojisi yaşanmıştır. Bu çerçevede, Türk toplumsal tarihinin son yüz yıllık döneminde, yer yer çok önemli başarı hamleleri olmakla beraber, azımsanmayacak ölçüde de çok farklı sorunlar ve bunalımlar yaşanmıştır. Bunlar içerisinde iki kırılma noktası var ki, gerçekte Türk Milleti üzerinde çok derin etkiler ve izler bırakacak türdendir: Birincisi, 1913 tarihine denk gelen ve “Balkan Bozgunu” olarak bilinen ve şimdilerde çeşitli turlar halinde turist olarak gezilen vatan topraklarının kaybedilmesidir. İkincisi ise Güney Doğu toprakları üzerinde, “Açılım” adıyla son yıllarda hızlandırılan ve 2013 yılında zirve yapan küre-

sel operasyondur. Bu tarihlerin arasında, tam olarak bir yüzyıl olmasına karşılık, elbette çok şeyin değişmesine ve ilerlemesine rağmen, toplumsal psikolojide şaşılacak şekilde benzerlikler mevcuttur. Bu iki tarihin ortak yönü, çeşitli psikolojik savaş teknikleri ve algılama yönetimi yöntemleri aracılığıyla Türk Milleti üzerinde etkili bir yenilmişlik ve çaresizlik psikolojisinin yaygınlaştırılmış olmasıdır.

Son yüzyılın önemli kırılma noktalarından biri olarak 1913 tarihi öncesinin, Türk yönetim ve toplumsal yapısı bakımından en dikkat çeken yönü, bu dönemin tarihin kaydettiği en yeteneksiz ve kayıtsız yönetici kadrolarının iş başında olması ile yine tarihin kaydettiği en kayıtsız ve ilgisiz bir yönetilen kitlesinin varlığıdır. Bu iki önemli durum, o dönemin büyük ölçüde Türk toplumunda tepeden tırnağa bir yenilmişlik psikolojisinin egemen olduğunu göstermektedir. Dönemin kaynakları, Osmanlı Türk toplumunun hemen bütün kesimlerinin büyük bir çözülme içinde olduklarına işaret etmektedir. İnsan kaynağı ve yönetici kalitesinin aşırı düşüklüğü, devletin idaresinde büyük bir zafiyet yaratırken, o savaş yılları bakımından önemli olan askeri gücü oluşturan subayların, genellikle eğitimsiz, ilgisiz ve bilgisiz oldukları gözlenmiştir. Mustafa Kemal'in, Balkan Harbinden bir yıl önce, subayların ve komutanların eğitimsizliklerini ve idaresizliklerini bir raporla ilgili makamlara sunduğu bilinmektedir. Balkan Harbinde, önemli bir kısmı da Türk olan harekât sahasındaki Müslüman sivil halk, yaşanan onca sorunlar, yoksulluk ve yoksunluk karşısında o kadar bunalmıştır ki, yüzlerce yıllık Türk beldelerinin düşmana karşı doğru dürüst bir direnme gösterilmeden yad ellere teslim edilmesine sessiz ve ilgisiz kalmıştır. Manastır, Üsküp, Kalkandelen ve Gostivarda, Müslüman Türk ahalinin de içinde bulunduğu mahalli halk, kendi beldelerinin harp yapılmadan teslim edilmesinde sessiz kalmanın ötesinde, taleplerini kapsayan mazbata düzenlemek suretiyle yetkili makamlara takdim etmişlerdir. Mesela, savaşa henüz hiç katılmamış kırk bine yakın askeri kuvvetin bulunduğu Selanik vilayetinin, düşmana direnmeden ve tek bir kurşun atmadan teslimi için belediye başkanı ve müftü dahil, İl İdare Meclisi mazbata dü-

zenleyerek 5.Ekim.1912 günü düşman garnizon komutanlığına başvurmuşlardır (Saygılı, 2012,136-146). Öyle anlaşılıyor ki, o yılların hem yeteneksiz yönetici sınıfı, hem de bu gibi yöneticilerin beceriksizliğinden dolayı artık canından bezmiş olan ahalinin önemli bir kısmı, büyük bir ihtimalle "analar ağlamasın" ve cepheden "şehit haberi gelmesin" diyerek, en güzide vatan topraklarının yad ellere peşkeş çekilmesine göz yummuşlardır.

Bu dönemin toplum psikolojisini en iyi tasvir eden şahıs, hem Hak'ka hem de halka çok yakın bir şahsiyet olan İstiklâl Marşımızın büyük şairi Mehmet Akif Ersoy'dur. Mehmet Akif Ersoy, özellikle 600 bin Türk insanın soykırımına maruz kalmış olan Balkan faciası ve ülkenin diğer sınır boylarından gelen kötü haberlerin yanında, yaşanan her türlü yoksulluğun ve yoksunluğun birleşerek, en tepeden aşağıya kadar bütün bir toplumda, nasıl bir hayal kırıklığına ve yenilmişlik psikolojisine yol açtığını, çok gerçekçi bir şekilde sanat yoluyla tarihe kayıt düşer. Mehmet Akif Ersoy'un Safahat adlı ölümsüz eserinin, özellikle "Hakkın Sesleri" olarak bilinen üçüncü kitap-taki şiirlerinde, toplumdaki acizlik ve yenilmişlik psikolojisi, çok açık ve seçik bir şekilde tasvir edilir:

"İlahî, altı yüz bin Müslüman birden boğazlandı....

Yanan can, yırtılan ismet, akan seller bütün kandı! " 9.Ocak.1913

"Gitme ey yolcu, beraber oturup ağla-
şalım:

Elemim bir yüreğin kârı değil, paylaşa-
lum: " 30.Ocak.1913

"Âti'yi karanlık görerek azmi bırak-
mak....

Alçak bir ölüm varsa, emînim, budur
ancak.

His yok, hareket yok, acı yok....Leş mi
kesildin?

Hayret veriyorsun bana....Sen böyle değildin."

.....

"Eyvah! Beş on kâfirin îmânına kandık;

Bir uykuya daldık ki: Cehennemde uyandık! " 10.Nisan.1913

"Yıllarca, asırlarca süren uykudan artık Silkin de: Muhitindeki zulmetleri yak yık! Bir baksana: Gökler uyanık yer uyanıktır; Dünya uyanırken uyumak maskaralıktır! " 24.Nisan.1913

"Duygusuz olmak kadar dünyada lakin derd yok;

Öyle salgınmış ki melun: Kurtulan bir ferd yok!

Kendi sağlam....Hissi ölmüş, ruhu ölmüş milletin!

İşte en korkuncu hüsranın, helâkin, haybetin!" 5.Haziran.1913

Türk toplumsal tarihinin, 20.yüzyılın başlangıcında yaşanan acı olaylarının yol açtığı yenilmişlik psikolojisinin ağır havası, Mustafa Kemal gibi hakiki kahramanlar ile Mehmet Akif Ersoy gibi hakiki iman adamlarının öncülüğünde, Türk Milleti'nin gerçekleştirdiği Çanakkale Zaferi ve İstiklâl Savaşı gibi dünya tarihinin en şanlı Direnişlerinin sayesinde dağıtılmıştır. Bu bağlamda, Mehmet Akif Ersoy'un;

"Bir zamanlar biz de millet, hem nasıl milletmişiz

Gelmişiz, dünyaya milliyet nedir öğretmişiz!

Kapkaranlıktan bütün afaki insaniyyetin,

Nur olup fıskırmışız ta sinesinden zulmetin"

Tarzındaki şiirlerinin ve benzer yönlerdeki hutbelerinin, toplumsal psikolojiyi güç-

lendirme ve toplumu yeniden harekete geçirme yönündeki faaliyetleri çok önemlidir. Ayrıca, Gerçekten Allah'ın Türk Milleti' ne bahsettiği en büyük armağanlardan biri olan Mustafa Kemal Atatürk'ün, "Ne mutlu Türküm diyene" şeklindeki veciz sözleri, büyük bir yenilmişlik ve acizlik psikolojisi içerisinde bulunan Türk Milleti'ne o zamanlar tam bir var olma iradesi aşılamıştır. Aslında, Mustafa Kemal Atatürk'ün Türk Milleti için yapmış olduğu onca hizmet içinde en kıymetli olanı da, Türk Milleti'nin yıkılan maneviyyatını ve enerjisini yeniden harekete geçirme yönündeki sosyal motivasyonunu yeniden tesis etmiş olmasıdır. Hekimler, uzun süre hastalık çeken ya da ölümcül bir hastalığa yakalanan hastalarını, biyolojik anlamda iyileştirmiş olsalar bile, psikolojik olarak yeniden hayata bağlanmalarının ne kadar zor bir şey olduğunu çok iyi bilirler. Bu anlamda, Mustafa Kemal Atatürk'ün "Ne mutlu Türküm diyene" vecizesi, Türk Milleti'nin içinde bulunduğu yenilmişlik psikolojisinin ezikliğinden sıyrılarak onları yeniden harekete geçirecek mucizevi bir etkiye sahip özlü sözdür. Bu yüzdendir ki, bu veciz söze düşmanlık, etnik sebepler yüzünden Türkiye'de açıktan açığa Türklük düşmanlığı yapanlar ile Türklük düşmanlıklarını siyasi nedenlerden dolayı bilinçaltılarında saklamakta olan siyasi İslamcılarının en büyük ortak paydalarını oluşturmaktadır.

Türk toplumsal tarihinin, son yüz yıllık sürede yaygın bir şekilde yaşadığı ikinci acizlik ve yenilmişlik psikolojisi, 12 Eylül İhtilali ile 28 Şubat Sürecinin Türk Milletinin sivil direniş iradesinde yaptığı ağır tahribatlar neticesinde, 21.yüzyılın başlangıcını teşkil eden 2000'li yıllardan itibaren yaşanmaktadır. Şimdiki zamanlarda yaşanmakta olan yenilmişlik psikolojisinde, hiç şüphesiz toplumun üretim sürecinden koparılacak borçlanmaya ve tüketim dayalı kırılmalı bir ekonomik yapı oluşturulmasından kaynaklanan çeşitli ekonomik krizlere maruz kalınması da etkili olmuştur. Yaklaşık otuz yıldır devam eden ve içeriden ve dışarıdan yaşanan meşum ihanetlerden dolayı önlenmeyen PKK terörünün bu durum üzerinde çok büyük bir payı vardır. Son yüzyılın bu ikinci yenilmişlik psikolojisinin en meşhur gerekçesinin "analar ağlamasın" şeklinde propaganda edilmesine bakılırsa, Türk Milleti'nin nice evladının vahşice şehit edilmesi, böyle bir sonuca razı olunmasının alt yapısını hazırla-

muş olmak için kurgulanmış bir mizansen olmalıdır. Ayrıca, PKK terörü ile mücadele etmiş olan bazı kamu görevlilerinin, iddia edilen başka suçlarla zoraki ilintili hale getirilmek suretiyle, hiç de şeffaf olmayan bir tarzda yargılama çabaları, insanlık tarihinin belki de tek “ordu-milleti” bilinen Türk Milleti’nin toplumsal bilinç altında derin bir yenilmişlik psikolojisi yaşanmasında çok ciddi bir etken olmuştur. Öyle anlaşılıyor ki, 2000’li yıllara kadar olan dönemlerde, halkın özgür iradesi ile seçilmiş olan siyasetçilerin, askeri darbe ve müdahaleler aracılığıyla iktidardan uzaklaştırılması üzerinden Türk Milletine yenilmişlik duygusu yaşatılırken; 2000’li yıllardan sonra medya, siyaset ve yargı mekanizmalarının işbirliği ile Türk Ordusu üzerinde kurulan “darbecilik kumpası” üzerinden yine Türk Milletine başka bir kanaldan yenilmişlik ve acizlik duygusu yaratılmıştır.

Bundan başka, çok uzun bir süredir olmakla beraber, son yıllarda dışarıdan pompalanan ve içeriden Türklük karşıtı grupların da büyük bir iştahla sahiplendikleri sözde “soykırım iddiaları”, Türk Milleti’nin bilinçaltısında derin bir “suçluluk psikolojisine neden olmuştur. Zaten, tarihi gerçeklerle bağdaşmayan bu iddiaların asıl maksadı da, Türkler üzerinde böyle bir suçluluk duygusu yaratmak suretiyle resmi ve sivil olarak yürütülen “Türk kimliğini” reddetme çabaları karşısında, kendini Türk hissedendenlerin, bu iddialara karşı çıkma direncini ve iradesini kırma propagandasına psikolojik bir zemin hazırlamak için olmalıdır. Bunlara ilave olarak, reel sektörlerin üretim gücünün değil de, dışarıdan pompalanan sıcak ve kara paranın şekillendirdiği tüketim ekonomisinin yol açtığı borç tuzağı, toplumsal erdem ve direncin adeta belini kırmıştır. Başka bir ifade ile aşırı borçluluk hali, millet için girişimciliği yüreklendirici bir “kamçı” olmak yerine, toplumun direncini kırarak olan bir korku ve kaygı kaynağı olmuştur. Uzun bir süredir sinsi sinsi, ama son on yıl içinde de alenen olmak üzere, Türk kimliği tartışmaya açılmış, devletin kuruluş felsefesi aşılanmış, başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere Türk devletinin ve Türk Milleti’nin toplumsal önderlerini itibarsızlaştırmaya yönelik bir psikolojik savaş yürütülmüştür.

Son yıllarda, toplumun önemli bir kesiminin, bütün bu olup biten olaylar karşısında aşırı tepkisiz ve kayıtsız bir hâl içinde bulunmalarına bakılacak olursa, günümüzde yaygın bir yenilmişlik psikolojisi ile karşı karşıyayız demektir.

4. SONUÇ: YENİLMİŞLİK PSİKOLOJİSİNİN ÇARESİ MUTLAKA YENMEYİ ÖĞRENMEKTİR

Çare olarak, bireysel ya da toplumsal acizlik duygusunun veya yenilmişlik psikolojisinin, en önemli ve etkili çaresi, bireyi veya toplumu, akıl, hukuk ve ahlak ölçüleri içerisinde kalmak kaydıyla “direnmeye teşvik etmek” ve “harekete geçirmektir”. Bu bağlamda, “Gezi Parkı Protestoları”, yer yer bazı provokasyonlara maruz kalsa ve maksadı aşan olaylara sahne olsa da, yenilmişlik psikolojisinden çıkış hamlesi ve milli direncin oluşması bakımından, Türk Milleti için çok önemli işaret fişeği gibi gözükmektedir. Bu çerçevede, ister demokratik refleks denilsin, isterse “haksızlık karşısında susan dilsiz şeytan” denilsin, akla, hukuka, ahlaka ve vicdana uymayan her şeye karşı direnmek ve harekete geçmek gereklidir. Her bir şahıs, algıladığı ve karşılaştığı her olumsuzluk ve haksızlığı onaylanmadığını mutlaka belli etmelidir. Açıkçası, yoksulluğun, yoksunluğun ve haksızlığın olmadığı bir ülkede yaşamak, ancak bu ülkenin insanlarının böyle bir hayatı topyekûn hak etmesiyle mümkündür. İnsanlık, saklanarak, korkarak, yağcılık ve sünepelik yaparak, hiçbir özgürlük ve erdemliliğe ulaşmış değildir.

Türk toplumsal hayatında, halihazırda çözülememiş olan birçok can yakıcı sorunun varlığı, gerçekte esas işlevi bu sorunların çözümünü sağlamak olan yönetim sisteminin yetersizliğinin bir sonucudur. Yönetim ve organizasyon süreçleri, bir toplumun ya da topluluğun, belirli alanlarda yaşamakta oldukları sorunu çözmek ya da bu sorunlar çıkmadan önce tedbirini almak için vardır. Bir yerde yeterince sorun çözülemiyorsa, orası yeterince yönetilemiyor demektir. Türk Milleti üzerindeki yaygın yenilmişlik psikolojisinin asıl sebebi, buldukları veya işgal ettikleri mevki ve makamların hakkını veremeyen, başka bir

deyişle sorun çözme kapasitesi düşük olan yöneticiler tarafından yönetiliyor olmasıdır. Toplumsal hayatın her alanında açık ya da örtülü bir çatışmanın yaşanıyor olması (mesele, siyasi kültürün düşünce ve projeye yerine, demogoji ve cıvık cıvık bir polemige dayanıyor olması), büyük ölçüde ülkenin her alanında ihtiyaç olan nitelikli insan kaynağının yetersizliğindedir. Türkiye'deki bütün insan yetiştirme kurum ve kuruluşlarının yeniden tasarlanarak, buralarda yetişecek nitelikli insan gücünün, Türk ülkesinin potansiyel kaynakları ile Türk devletinin potansiyel gücünü en doğru şekilde kullanarak, bir "Türk Yeniden Doğuşunu" inşa etmeleri sağlanmalıdır. Bilimsel zihniyete sahip, hukuka saygılı ve ahlaklı, nitelikli bir insan kaynağı yetiştirinceye kadar acilen mevcut yöneticileri özellikle de üniversite kurum ve birimlerinin başında bulunan yöneticileri iyi bir felsefe ve sosyoloji kursuna almak gerekiyor.

Kaynakça:

Ayhan BIÇAK,

Türk Düşüncesi I, Kökenler, Dergâh Yayınları:429, İstanbul-2009

Bahadır KÖKSALAN,

"Öğrenilmiş Çaresizlikten Öğrenilmiş Güçlülüğe" Yenises Dergisi, Yıl:18, Sayı:208, Osmaniye-2013

Bilge AKÇA: İşyerinde Taciz Şekli Olarak

Yıldırma Davranışları (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Denizli-2006

Frank FUREDI, Korku Kültürü, Risk

Almanın Riskleri (çev. Barış Yıldırım), Ayrıntı Yayınları:348, İstanbul-2001
Frank Furedi: Nereye Gitti Bu Entelektüeller (Çev.A.Erkan Koca) Birleşik Yayınevi, Ankara-2010

Hasip SAYGILI,

"Balkan Harbi'nde Osmanlı Bozgununun Karanlık Yüzü: Dönemin Ta-

nıklarının Gözüyle Müslüman Ahali İnsan Kalitesi ve Sosyal Çözülme Problemi", Türkiye Günlüğü Dergisi Sayı:112, Güz 2012, Ankara, ss.136-146

Nuri BİLGİN,

"Gerçeklik Olarak Demokrasinin Sosyal İnşası", Türkiye Günlüğü Dergisi Sayı:118, Bahar 2014, Ankara, ss5-13

Sabri F.ÜLGENER,

Zihniyet ve Din, İslâm, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı, Der Yayınları:18, İstanbul-1981